

Lerares Engels

De ontmoeting met de lerares Engels Ade in Bukittinggi was ook heel bijzonder. Zij sjouwde een dag lang met ons rond en liet ons naast het paleis van de sultan van Paguruyung, traditionele dorpen, zilversmeden, artistieke houtsnijders en wevers, ook een fabriekje zien waar van lokale grondstoffen allerlei snacks worden gemaakt. Daar werkten vooral vrouwen in een nogal donkere, rommelige ruimte en op vrij primitieve wijze. Het zou een coöperatie zijn, maar geen van de werkende vrouwen die ik er op aansprak wist daar iets over te vertellen. Later buiten, wees een van hen mij, wat zij noemde 'het huis van de baas' aan: een prachtige luxe woning. Ik kreeg het gevoel dat het woord 'coöperatie' en de borden met prachtige sociale regels op de voorgevel van het fabriekje, niet veel meer dan fraai vlagvertoon waren. Ik hoop hierover nog eens met Ade in gesprek te komen.

Javaans Volendam

Het dorp Naga op Java heb ik ook met voorgaande groepen bezocht. Ergens is het een soort Volendam. Dagelijks stoppen er meerdere touringcars en dalen grote groepen mensen de vele treden af naar het in een kloof gelegen gehucht, waar de vrouwen de rijst nog stampen in grote houten vijzels en alle huisraad nog van natuurproducten is, zoals dat het geval was in alle Javaanse dorpen die ik ken van vijftig jaar geleden. Maar als vrienden van de organisatie 'Papertas' worden wij hier als bijzondere gasten in de gemeenschapsruimte ontvangen door de 'ketua adat' (het traditionele hoofd), de 43-jarige Ateng. Als voorzitter van de groep die de adat, de eigen overgeleverde levenswijze, van de streek in het dorp moet bewaken, spreekt hij met ons over de moeilijkheden die dat met zich meebrengt. Er zijn nu al 20 televisie-toestellen in het 315 inwoners tellende dorp. Zeer tegen zijn zin. Vooral het geweld dat kinderen daardoor te zien krijgen vindt hij slecht voor hun opvoeding. Papertas-directeur Suparli heeft enkele jaren in het dorp gewoond en door zijn invloed heeft de bevolking zich zó georganiseerd dat alle inwoners in min of meer gelijke mate profiteren van het toerisme dat het dorp aan doet. Vooral door de verkoop van handvaardigheidsproducten, gemaakt van materialen die in de omliggende

natuur voor het grijpen liggen. Mede daardoor trekken maar weinig jongeren uit dit dorp weg naar de steden, zoals in veel andere dorpen op Java wel het geval is.

Purwokerto

Heel bijzonder vond ik de ontmoetingen die we hadden op de tweedaagse reis met pak Sudarsana. Zoals het bezoek aan de door advocaat Subiantoro opgestarte teelt van aardwormen voor medicinale doeleinden in de volkswijk van Purwokerto, waarvoor hij financiële steun kreeg van vrienden van Wederzijds. Subiantoro woont met zijn moeder en zussen zelf in deze wijk. Zijn initiatief beoogt verbetering te brengen in de belabberde economische situatie van de meeste wijkbewoners. Daarna bezochten we het dorp Bukateja, waar de landbouwers zich goed hebben georganiseerd en zelf werken aan het maken van natuurlijke bestrijdingsmiddelen. Vervolgens gingen we naar een dorp van de suikerpalm-tappers, die ontzaglijk veel moeten doen voor de productie van de bruine blokken 'gula Jawa' (Javaanse suiker), die hen niet meer dan 50 à 60 cent per kilo opbrengen. En de volgende dag naar boeren die zanderige grond geschikt maken voor groenteteelt, door een goede keuze van planten en de inbreng van organische mest, waarvoor ze eigenlijk méér koeien nodig hebben dan de paar dieren die ze nu hebben. Door alle groepen werden we heel enthousiast ontvangen en mede daardoor ging het me steeds beter af hen in het Indonesisch namens onze groep te woord te staan. Ook de goede sfeer tussen moslims en christenen, boeren en stedelingen, ten huize van de voorzitter van Bina Insan Mandiri, de groep die de boeren begeleidt, trof me bijzonder.

Balongsari

Samen met Bep van Jaarsveld en echtgenote Maria bezocht ik na het vertrek van de reisgroep nog een paar plaatsen die voor mij zeker in aanmerking zouden komen voor een bezoek door een mogelijk volgende groepsreis in Indonesië. Ten eerste het dorp Balongsari in de omgeving van Krawang, West-Java. In dit dorp, dat toen nog Rawagede heette, richtten Nederlandse militairen op 9 december 1947 een waar bloedbad aan. Zij schoten alle mannen van het dorp

dood omdat die weigerden iets te zeggen over de verblijfplaats van een guerrillaleider. Ten tijde van het staatsbezoek van koningin Beatrix aan Indonesië in 1995, werd er iets meer over deze oorlogsmisdad bekend. Bekenden van me drongen toen aan op een openlijke schuldbetuiging en vraag om vergiffenis aan het Indonesische volk door de koningin, maar dit gebeurde niet. Er werden ook kamervragen gesteld, maar de toenmalige minister van justitie zag geen reden tot een nader onderzoek en mogelijke berechting van de verantwoordelijken. Degenen die vier jaar geleden voor schuld bekentenis en -delging pleitten, vroegen mij nu naar het dorp te gaan om af te tasten of Nederlanders, die een gebaar naar de bewoners willen maken, er welkom zijn en welke vorm wat hen betreft zo'n gebaar zou moeten of mogen inhouden. Bij ons onaangekondigde bezoek werden we heel vriendelijk ontvangen in Balongsari. De bewoners lieten ons vol trots het prachtige natuurstenen monument voor de gevallen van toen zien en het uitgestrekte ereveld met alle graven er vlak achter. De voorzitter van de stichting die één en ander tot stand heeft gebracht, kwam ons uitvoerig informeren over de taken die zij zich heeft gesteld: ieder jaar op 9 december een herdenkingsbijeenkomst bij het monument organiseren en geld inzamelen om de weduwen en wezen van de gevallen én allen die arm en gebrekkig zijn in Balongsari te ondersteunen. 'Want het bereiken van een welzijns-gemeenschap was het doel van hen die voor de vrijheid hun leven gaven', staat er in het lijvige document van de stichting, dat de voorzitter me ter hand stelde. Hij en de andere dorpsbewoners lieten ons verder duidelijk voelen dat bezoeken van Nederlanders op prijs worden gesteld, evenals bijdragen aan het fonds van de stichting. Met geen woord repten ze over schuldbekennen, vergiffenis vragen of berechting van de verantwoordelijken voor het bloedbad.

Vrouwenforum

De laatste avond van ons verblijf waren we in Bekasi te gast op een bijeenkomst van het Vrouwenforum van de pas vorig jaar opgerichte vrije vakbond SBJ (Serikat Buruh Jabotabek, vakbond voor Jakarta, Bogor, Tangerang en Bekasi). Tien tot twaalf jonge vrouwen, met ons gezeten op matten op de vloer, vertelden van hun moeizame maar niet